

آسیب‌شناسی تغییر مذهب در استان خوزستان

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۱/۲۰

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۴/۱۵

علیرضا داودی*

چکیده

هدف این پژوهش، آسیب‌شناسی تغییر مذهب در استان خوزستان است. روش پژوهش، تحلیل محتوای کیفی با راهبرد استقرایی است. جامعه آماری، اساتید دانشگاه و حوزه، خبرگان فرهنگی در استان خوزستان و افراد در معرض تغییر هویت فرهنگی هستند که با استفاده از روش نمونه‌گیری عمدی و قضاوتی، تعداد ۲۵ نفر از اعضای جامعه آماری به عنوان حجم نمونه پژوهش انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها، مصاحبه آزاد (عمیق) است. متون پیاده‌شده حاصل از مصاحبه‌ها، با استفاده از نرم‌افزار Maxqda2018 تحلیل شد. تعداد ۹ مقوله اصلی و ۳۹ مقوله فرعی مورد شناسایی قرار گرفتند. یافته‌ها نشان می‌دهد که عوامل زمینه‌ای، ساختاری و مداخله‌ای مهم‌ترین علل بروز و شیوع این پدیده نوظهور در استان هستند. امکان بهره‌برداری و سوءاستفاده جریان‌های ضدانقلاب تجزیه‌طلب، تکفیری و تروریستی از گرایش‌یافتگان به وهابیت در خوزستان، مهم‌ترین آسیب‌های این جریان خواهد بود. آسیب‌های احتمالی آینده تغییر مذهب در خوزستان، تغییر فاز از گروه‌های سنی بالا به جذب و یارگیری از جوانان و نوجوانان؛ از جنسیت مذکر به جنس مونث؛ و از روش پنهانی به روش آشکار معرفی شده است. **واژگان کلیدی:** خوزستان، تشیع، تغییر مذهب، وهابیت، تروریسم، آسیب‌شناسی.

Alireza.Dawodi5956@gmail.com

* دکتری علوم ارتباطات و پژوهشگر حوزه فرهنگ و ارتباطات

فصلنامه مطالعات راهبردی ● سال بیست‌وسوم ● شماره دوم ● تابستان ۱۳۹۹ ● شماره مسلسل ۸۸

مقدمه

خوزستان از لحاظ ترکیب قومی و خرده‌فرهنگ‌ها، متکثرترین استان ایران است (رفیعی و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۶). این استان از نظر جایگاه منطقه‌ای در یک شرایط بسیار حساس و استراتژیکی قرار دارد. خوزستان به‌علت واقع‌شدن در رأس خلیج فارس، همجواری با کشورهای عربی، قابلیت‌های فوق‌العاده از نظر کشاورزی، اتصال آن به راه‌آهن سراسری، وسعت زیاد، داشتن بنادر استراتژیکی، منابع آبی فراوان، داشتن تاسیسات صنعتی و ذخایر عظیمی از نفت و گاز اهمیت ژئوپولیتیکی ویژه‌ای دارد. این امر سبب شده که این منطقه همواره مورد توجه قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای قرار گیرد. این قدرت‌ها تا کنون تلاش‌های بسیاری را برای جدایی این قسمت از سرزمین ایران به عمل آورده‌اند، اما موفق نشده‌اند (جعفری والدانی، ۱۳۹۰: ۴). از جمله عوامل وحدت‌بخش در میان مردم عرب ایران که نقش مهمی در تشکیل و تکوین هویت قومی آن‌ها دارد، اعتقاد به مذهب تشیع است. این عامل موجب همگرایی و همبستگی این مردم با مردم سایر مناطق کشور نیز بوده است. به همین دلیل، مردم عرب خوزستان خود را جزئی جدایی‌ناپذیر از ملت بزرگ ایران می‌دانند (قیم، ۱۳۸۰: ۲۱۶).

با این حال، برخی از دشمنان و رقبای خارجی منطقه‌ای سعی دارند با دستکاری در عناصر هویت‌ساز، از جمله مذهب، هویت مذهبی - ایرانی خوزستان را تغییر دهند. فعالیت وهابیون با محوریت عربستان سعودی در روستاها و مناطقی که مردم آن از نظر اقتصادی، فرهنگی و مذهبی در سطوح پایینی قرار دارند، از آن جمله است. وهابیون با ایجاد برخی شبهات در مورد عزاداری محرم و... به تبلیغ اندیشه‌های خود می‌پردازند. آن‌ها به‌ویژه بر اختلافات مذهبی و قومی تأکید بسیاری می‌ورزند (جعفری والدانی، ۱۳۹۰: ۵). جریان مذکور در همان سال‌های بعد از جنگ تحمیلی ۸ ساله به این نتیجه رسیدند که صدام رفتنی است و جایگزین نیاز دارند، که آن‌هم جز کشورهای عربستان و امارات نمی‌توانست باشد؛ بنابراین، با این کشورها که مذاکره کردند، به آنها اعلام شد که ما حاضر نیستیم به جریان شیعی کمک کنیم، شما بیایید تغییر مذهب بدهید تا به شما کمک کنیم (هاشمی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۲). از سال ۱۳۶۹ تعدادی حدود ده نفر از عناصر خلق عرب، که به دنبال جدایی خوزستان از ایران و تشکیل دولت مستقل عربی موسوم

به «الاحواز» بودند، به سرکردگی فردی به نام «سید عبد نزاری» در روستای کوت سیدصالح اهواز گردهم آمدند و تصمیم گرفتند به منظور جلب حمایت‌های سیاسی و مالی کشورهای عربی، تغییر مذهب از شیعه به سلفیت دهند.

بعد از آن، هسته‌های فکری و فرهنگی متعددی متأثر از هسته اولیه جریان زائیده شد و گسترش یافت. سید عبد نزاری بعد از انحراف مذهبی، تعداد بسیار زیادی کتاب با مضامین تجزیه‌طلبانه و سلفی‌گری در منزل نگهداری و دیگر افراد را به مطالعه این کتب تشویق می‌کرد. ایشان درصدد «تعمیق و افزایش شکاف اجتماعی» و «ایجاد شکاف مذهبی» مردم با نظام حاکم برآمدند؛ این امر را با گسترانیدن چتر فعالیت‌های تبلیغی خود به منظور امکان احقاق حقوق و پیگیری مطالبات در داخل و ایجاد فشارهای بین‌المللی توسط سایر کشورها دنبال کردند تا امکان تعامل با اقلیت‌های مختلف مردم و شناسایی خوزستان به عنوان ملتی مستقل با مذهبی غیرشیعه، سنت و پرچم مستقل برای تمامی کشورهای عرب منطقه فراهم شود (هاشمی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۰۶). مقام معظم رهبری در دیدار عمومی خود در سال ۱۳۷۵ در برابر این جریان خطاب به مردم اهواز اعلام داشتند که «خوزستان دروازه ورود تشیع به ایران بوده و از طریق آن، مذهب تشیع در سایر نقاط کشور بسط و گسترش یافته است» (خامنه‌ای، ۱۳۷۵).

به هر حال، با توجه به پس‌زمینه‌های ژئوپلیتیک، ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک خوزستان، به دلیل نوظهور بودن پدیده تغییر مذهب در این استان از یک‌سو و محدودیت‌های خاص تحقیق در این زمینه، تا کنون پژوهش‌های چندانی در مورد تغییر مذهب در خوزستان انجام نشده است. همچنین، توجه ویژه به سابقه تاریخی تلاش قدرت‌های بین‌المللی و رقبای بین‌المللی برای جدایی این استان از ایران، تغییر مذهب در این استان، می‌تواند بیش از پیش تعمیق‌یافته و به‌مثابه الگویی برای مقابله با جمهوری اسلامی ایران در دیگر مناطق جغرافیایی ایران پیاده شود؛ چون تعمیق و تکوین پدیده نوظهور تغییر مذهب از شیعه به وهابیت در خوزستان، علاوه بر اینکه موجب از بین رفتن انسجام ملی و اجتماعی در کشور خواهد شد، به مثابه شکل‌گیری کانونی برای اقدامات و فعالیت‌های تروریستی در نقاط حساس و به شدت آسیب‌پذیر شریان‌های اقتصادی کشور خواهد بود. بنابراین، در این پژوهش آسیب‌شناسی تغییر مذهب در استان

خوزستان، علل شکل‌گیری و همچنین چشم‌انداز این جریان از سوی نویسنده مورد بررسی قرار گرفته است. در این راستا، سوالات زیر به عنوان پرسش‌های تحقیق، طرح شده‌اند:

۱. آسیب‌های ناشی از تغییر مذهب در استان خوزستان کدامند؟

۲. علل شکل‌گیری و تشدید تغییر مذهب در خوزستان کدامند؟

۳. چشم‌انداز تغییر مذهب در خوزستان چگونه خواهد بود؟

الف. چارچوب مفهومی پژوهش

استان خوزستان در جنوب غربی ایران و در کرانه خلیج فارس قرار گرفته است و مرکز تولید نفت و گاز ایران به‌شمار می‌آید. این استان با جمعیتی معادل ۴,۷۱۰,۵۰۶ نفر به‌عنوان پنجمین استان پرجمعیت ایران محسوب می‌شود (سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۶: ۳۴). اعراب خوزستان پیرو دین مبین اسلام هستند و خود را منتسب به شیعه اثنی‌عشری می‌دانند. به همین دلیل، علاوه بر پیروی از دستورات الهی (قرآن کریم) از فقه جعفری و فقه‌های عالیقدر شیعه نیز تبعیت می‌کنند و هر ساله به مناسبت شهادت امام حسین (ع) مجالس روضه‌خوانی و عزاداری به روش سنتی برپا می‌کنند و مراسم ویژه شبیه‌خوانی (دایره) در روز عاشورا اجرا می‌کنند؛ تا بدین وسیله قدرت و عظمت امام مظلوم خود را به جهانیان نشان دهند (سیادت، ۱۳۷۴: ۲۶۲). تمام جمعیت عرب خوزستان، مسلمان و شیعه دوازده امامی‌اند. مذهب تشیع همواره عامل اساسی همبستگی آنان و نیز همگرایی با ایران طی قرون متمادی بوده است. تاثیر ارزش‌ها و آداب و سنن مذهبی بر مردم عرب خوزستان مشهور است و شعائر اسلامی مانند عزاداری ماه‌های محرم و صفر جایگاه ویژه‌ای دارد (اکوانی، ۱۳۸۷: ۱۱۰).

هویت دینی، نشان دهنده اتکای فرد به نظام یا پایگاه اعتقادی است که بر جهت‌گیری فرد در زمینه‌های مختلف و فلسفه زندگی وی تاثیر دارد (ایزدی و قاسمی، ۱۳۹۰: ۱۹). هویت دینی، موجب تشابه‌سازی و تمایزبخشی می‌شود. برای نمونه، دین اسلام و مذهب شیعه، ضمن ایجاد تشابهات دینی در بین افراد جامعه، آن‌ها را از سایر ادیان جدا می‌کند (گودرزی، ۱۳۸۷: ۵۰). مذهب از گذشته تا کنون عامل هویت‌بخشی برای معتقدان خود و تمایز میان آنها بوده که اعتقادی به آن نداشته‌اند؛ یعنی

هویت انسان‌ها با مذهب و دیدن آنها شناخته می‌شد. یهودی، مسیحی و مسلمان، بدون هویت فرهنگی، انسان‌های مختلف را به نمایش می‌گذاشت. به این ترتیب، دین و مذهب کارکردهای اجتماعی مختلفی از قبیل اجتماعی‌کردن اعضای جامعه، کاهش کشمکش، تحکیم ارزش‌های مشترک، یکپارچه‌سازی جامعه و حفظ ثبات اجتماعی، تنظیم منابع و تقویت نظارت اجتماعی را برعهده داشته‌اند (اشرفی، ۱۳۷۷: ۹). مذهب اساساً منابع شناختی، ایدئولوژیکی، جامعه‌شناختی و معنوی را برای هویت به دست می‌دهد (فورو و دیگران، ۲۰۰۴: ۱۱۴). هویت مذهبی، هویتی جمعی است که شامل عضویت در گروه‌های مذهبی، پذیرش نظام‌های اعتقادی آن، تأیید اهمیت ارزش‌های مذهبی، تعهد به گروه‌های مذهبی و کردارهای مرتبط با مذهب است (سنول، ۲۰۱۰: ۱۱۹).

ب. روش‌شناسی پژوهش

مسئله تغییر مذهب در بین شیعیان خوزستانی در این پژوهش با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای کیفی و استقرائی مورد مطالعه قرار گرفت. جامعه آماری تحقیق، اساتید دانشگاه و حوزه، خبرگان فرهنگی در استان خوزستان و نیز افرادی هستند که در معرض تغییر هویت فرهنگی قرار گرفته‌اند. جمعیت نمونه پژوهش تعداد ۲۵ نفر از اعضای جامعه آماری است که با روش نمونه‌گیری عمدی و قضاوتی انتخاب شده و با آنها مصاحبه ژرف به عمل آمده است. برای کدگذاری باز، دسته‌بندی کدها، مقوله‌سازی، خلاصه‌سازی مقولات و دستیابی به مدل یا نقشه مفهومی از نرم‌افزار Maxqda2018 استفاده شد. با عنایت به راهبرد استقرایی پژوهش، ابتدا کدگذاری باز انجام و سپس مقولات فرعی و در ادامه نیز مقولات اصلی شناسایی و استخراج شد (رسیدن از جز به کل). بنابراین، با بررسی جزئیات متون پیاده‌شده از مصاحبه‌ها، در مجموع تعداد ۳۹ مقوله فرعی مورد شناسایی و در نهایت تعداد ۹ مقوله اصلی استخراج شد. لازم به توضیح است که سوالات باز مصاحبه‌های عمیق، پس از طراحی، توسط اساتید راهنما و مشاور، مورد بازبینی و تأیید قرار گرفته است. برای تأمین روایی سوالات مصاحبه، در هر مصاحبه، نظر خبرگان موضوع در مورد این مقوله‌بندی‌ها اخذ و اعمال شد؛ بدین صورت اعتبار محتوایی نیز مورد تأیید قرار گرفت. با توجه به ملاحظات خاص، مصاحبه‌شوندگان شرط همکاری را عدم

افشای نام و نام خانوادگی خود اعلام داشتند. بنابراین، محقق با رعایت اصل امانتداری، از افشای هویت آنها اجتناب کرده است.

ج. تحلیل و یافته‌های پژوهش

با توجه به مصاحبه با تعداد ۲۵ نفر از جامعه آماری، اطلاعات جمعیت‌شناختی و سایر اطلاعات دریافتی به شرح زیر است.

جدول ۱. توزیع فراوانی و درصدی سن جمعیت نمونه

ردیف	سن	فراوانی	درصد
۱	بین ۲۵ سال تا ۳۴ سال	۸	٪۳۲
۲	بین ۳۵ سال تا ۴۴ سال	۱۱	٪۴۴
۳	بین ۴۵ سال تا ۵۴ سال	۵	٪۲۰
۴	بالای ۵۵ سال	۱	٪۴
	جمع	۲۵	٪۱۰۰

همان‌گونه که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، ۷۶ درصد حجم نمونه در این بخش از پژوهش، بین ۲۵ تا ۴۵ سال سن و تنها یک درصد از حجم نمونه بالای ۵۵ سال سن دارند.

نمودار ۱. توزیع درصدی میزان تحصیلات حجم نمونه نخبگان

بر اساس نمودار ۱ مجموعاً ۶۸ درصد از حجم نمونه خبرگانی که با آنها در مورد تغییر مذهب در خوزستان مصاحبه باز صورت گرفته، دارای مدرک دکتری و معادل آن (درس خارج حوزه علمیه) و ۲۰ درصد نیز دارای مدرک کارشناسی ارشد و ۱۲ درصد هم دارای مدرک کارشناسی هستند.

نمودار ۲. توزیع درصدی نوع شغل حجم نمونه نخبگان

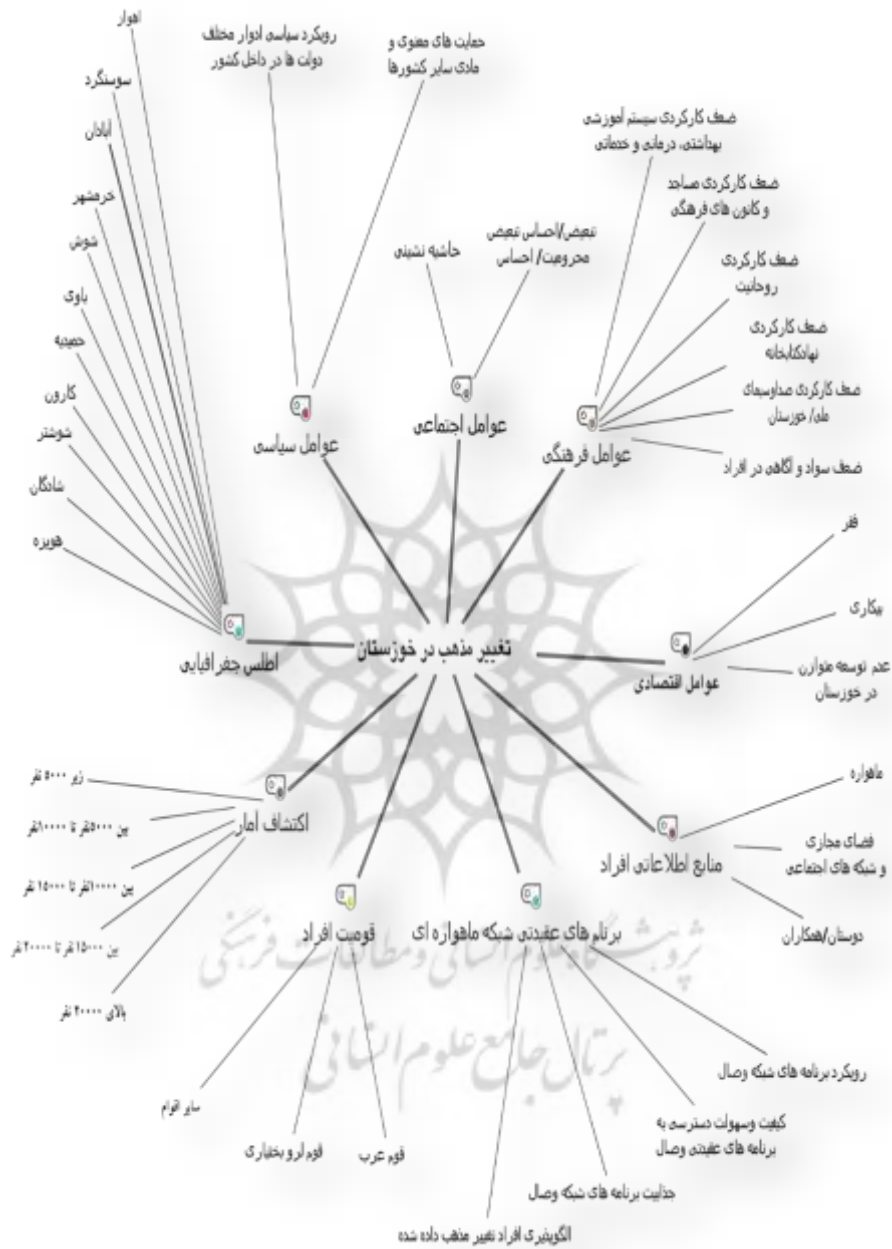
بر اساس نتایج قابل مشاهده در نمودار شماره ۲، ۲۰ درصد حجم نمونه را اساتید دانشگاه، ۳۲ درصد را امامان جمعه و جماعات، ۱۲ درصد مدیران حوزه‌های علمیه و ۳۶ درصد نیز از بین کارمندان یا مسئولین نهادهای فرهنگی (سازمان‌ها و اداراتی نظیر فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان تبلیغات اسلامی، اوقاف، آموزش و پرورش، صدا و سیما) انتخاب شدند.

جدول ۲. عناوین مقولات فرعی و اصلی تغییر مذهب در خوزستان

مقولات اصلی	مقوله‌های فرعی
برنامه‌های عقیدتی شبکه ماهواره‌ای وصال حق	جذابیت برنامه‌های شبکه وصال
	کیفیت و سهولت دسترسی به برنامه‌های عقیدتی وصال
	رویکرد برنامه‌های شبکه وصال
	الگوپردازی افراد تغییر مذهب داده از شبکه وصال
منابع اطلاعاتی افراد	شبکه‌های ماهواره
	فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی
	دوستان / همکاران
قومیت افراد	قوم عرب
	غیر عرب

مقولات اصلی	مقوله‌های فرعی
اطلس جغرافیایی افراد تغییر مذهب داده در خوزستان	اهواز
	کارون
	شوشتر
	سوسنگرد
	شادگان
	هویزه
	آبادان
	خرمشهر
	شوش
اکتشاف آمار	باوی
	زیر ۵۰۰۰ نفر
	بین ۵۰۰۰ نفر تا ۱۰۰۰۰ نفر
	بین ۱۰۰۰۰ نفر تا ۱۵۰۰۰ نفر
	بین ۱۵۰۰۰ نفر تا ۲۰۰۰۰ نفر
عوامل اقتصادی	۲۰۰۰۰ نفر به بالا
	توسعه نامتوازن خوزستان
	بیکاری
عوامل فرهنگی	فقر
	ضعف کارکردی سیستم آموزشی
	ضعف کارکردی مساجد/کانون‌های فرهنگی
	ضعف سواد و آگاهی در افراد
	ضعف کارکردی نهاد کتابخانه
	ضعف کارکردی صدا و سیما ملی / خوزستان
عوامل اجتماعی	ضعف کارکردی روحانیت
	تبعیض و محرومیت
عوامل سیاسی	حاشیه‌نشینی
	حمایت‌های مادی و معنوی سایر کشور
	رویکرد سیاسی ادوار مختلف دولت‌ها در داخل کشور

نمودار ۳. مقولات اصلی و فرعی تغییر مذهب در خوزستان

نمودار ۴. نمای کلی از مقوله‌های اصلی تغییر مذهب در خوزستان

نمودار ۵. توزیع فراوانی از مقوله‌های اصلی تغییر مذهب در خوزستان

براساس یافته‌های نمودار ۵، عوامل فرهنگی با ۱۲۱ مورد فراوانی و شبکه ماهواره‌ای وصال حق با ۸۴ مورد فراوانی بیشترین نقش را در تغییر مذهب در خوزستان دارند. بعد از آن، عوامل اقتصادی با ۴۸ مورد فراوانی و عوامل اجتماعی با ۴۲ مورد فراوانی در رتبه‌های بعدی تاثیرگذاری و در نهایت هم عوامل سیاسی با ۲۱ مورد فراوانی، کمترین اثرگذاری را بر تغییر مذهب در خوزستان را دارد.

جدول ۳. توزیع فراوانی و درصدی مقوله‌های فرعی از مقوله اصلی عوامل فرهنگی

مقوله‌های فرعی	فراوانی	درصد
ضعف کارکردی سیستم آموزشی	۲۱	۱۷,۳۵٪
ضعف کارکردی مساجد/کانون‌های فرهنگی	۲۲	۱۸,۱۸٪
ضعف سواد و آگاهی در افراد	۱۶	۱۳,۲۲٪
ضعف کارکردی نهاد کتابخانه	۱۷	۱۴,۰۵٪
ضعف کارکردی صدا و سیما ملی / خوزستان	۲۸	۲۳,۱۴٪
ضعف کارکردی روحانیت	۱۷	۱۴,۰۵٪
جمع	۱۲۱	۱۰۰٪

بر اساس نظرات کارشناسان و متخصصان آشنا به موضوع تغییر مذهب در خوزستان، ضعف کارکردی رسانه ملی (شبکه‌های سراسری و شبکه خوزستان) با ۲۳,۱۴ درصد و ضعف کارکردی مراکز فرهنگی (مساجد و کانون‌های فرهنگی) با ۱۸,۱۸ درصد و بعد از آن هم ضعف کارکردی سیستم آموزشی با ۱۷,۳۵ درصد از موثرترین علت‌گرایش به تغییر مذهب در خوزستان هستند. برخی از نظرات خبرگان در خصوص نقش مقوله عوامل فرهنگی موثر بر تغییر مذهب در خوزستان به شرح زیر است.

خلاصه اظهارات کارمند اداره ارشاد اسلامی (دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد): «افراد پیرو این مذهب، معمولاً افرادی کم‌سواد و زودباور هستند که به دلیل داشتن شأن اجتماعی پایین، دنبال راهی هستند که به نحوی خودشان را مطرح کنند و به علت کم‌توجهی که نسبت به این قشر وجود دارد، این افراد دنبال دلیل هستند که رویه خودشان را درست‌تر جلوه دهند». خلاصه اظهارات طلبه‌ای با مدرک تحصیلی درس خارج حوزوی: علت اصلی رشد و گسترش این موضوع، اول جهل مردم است؛ یعنی ناآگاهی از مفاهیم قرآنی، عقاید تشیع و مسایل فقهی بوده

است. این عدم شناخت در مواجهه با شبهات وهابیت که با دلیل و برهان قرآنی بیان می‌شود، در گسترش و زمینه ورود به تفکرات وهابیت در بین مردم خوزستان نقش دارد. همچنین، موضوعاتی همچون بیکاری، فقر مالی و نبود امکانات رفاهی خدماتی، بستر و زمینه تفکرات وهابیت را برای پذیرش برخی از جوانان هموار می‌کند.

خلاصه اظهارات واحد فرهنگی شهرداری (با مدرک تحصیلی کارشناسی): در کنار جاذبه برنامه‌های ماهواره برای مخاطبین، تنوع موجود در برنامه‌های ماهواره، برنامه‌ریزی برای اوقات فراغت و... رسانه ملی قادر به پوشش تمام آنها نیست. نحوه دسترسی به برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای نسبت به برنامه‌های صدا و سیما داخلی آسان‌تر است». خلاصه اظهارات کارمند با مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد: «شبکه‌های ماهواره‌ای وهابی و دسترسی به آن در هر ساعت و زمان امکان‌پذیر است. شماره‌های تمامی این شبکه‌ها به صورت ۲۴ ساعته تبلیغ می‌شود و به سوالات افراد در اسرع وقت پاسخ داده می‌شود. در صورتی که در صدا و سیما داخلی کشور چنین چیزی امکان‌پذیر نیست و راه‌های ارتباطی با این شبکه‌های مشخص و راحت نیست». خلاصه اظهارات کارشناس فرهنگی و مسئول دارالقرآن (با مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد): «برنامه‌های مذهبی در شبکه خوزستان، بسیار کم و همان کم هم متوسط رو به ضعیف ارزیابی می‌شود. برنامه‌های سراسری در مورد این مسئله بسیار ضعیف ارزیابی می‌شود. در مجموع، شبکه استانی هم عطف به شبکه ملی، به صورت محافظه‌کارانه برنامه‌های کم‌ثمر و کم‌مخاطب را برای مقابله ارائه می‌کند که در نهایت اثرگذاری خاصی را نمی‌تواند ایجاد کند».

خلاصه اظهارات طلبه با مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد: «در مورد برنامه‌های صدا و سیما خوزستان، تولیدات و برنامه‌هایی مذهبی در راستای مقابله با این جریان در استان صورت پذیرفته است؛ که این مسئله یکی از نیازهای اصلی و زیربنایی برای مقابله با جریان وهابیت در استان است. متأسفانه صدا و سیما خصوصاً در تولید برنامه‌های عقیدتی و مذهبی به زبان‌های محلی بسیار ضعیف بوده است؛ کما اینکه حتی ما در رسانه ملی برنامه‌های شاخصی در خصوص مقابله با جریان‌های انحرافی خاصاً وهابیت نداشته‌ایم و خلاء این برنامه‌ها بسیار احساس می‌شود». خلاصه اظهارات امام جماعت مسجد (مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد): «عدم حضور روحانیت معظم در مناطق هدف و پاسخگویی به شبهات آنان در مناظر و مجالس اهل‌بیت؛ از نظر عملکردی

کار روحانیت معظم در حد قابل قبول نیست؛ چون نیاز مناطق هدف رفع شبهات آنان بر روی منابر است. قوم عرب، تشنه معارف دینی هستند و اگر خوراک فکری خود را از روحانیت نگیرند، به شبکه‌های معاند فوق روی می‌آورند».

خلاصه اظهارات امام جماعت مسجد (با مدرک تحصیلی درس خارج): «در کوی علوی الان ۱۸ مسجد وجود دارد که ۱۴ مسجد دارای امام جماعت است، در حالی که در سال ۸۴ فقط در دو مسجد امام جماعت وجود داشت؛ که اگر این امام جماعت‌ها نبود، خدا می‌داند چه بلایی سر کوی علوی می‌آمد. اکنون خیلی از مساجد دور اطراف اهواز هستند که امام جماعت ندارند. چرا امام جماعت ندارند؟ به این دلیل نبود امکانات و عدم حمایت مالی از یک روحانی به علت بنیه ضعیف مالی و معیشتی او. یکی از اشکالات سیستماتیک روحانیت در گذشته، بی‌توجهی جدی به اصول و اعتقادات شیعه است. شاید در یک منطقه‌ای روحانی باشد، اما توان پاسخ به شبهات رو نداشته باشد. در مناطق حاشیه شهر، حوزه‌های علمیه به برکت آیت‌الله موسوی جزایری تاسیس شد که این حوزه‌ها به عنوان قرارگاه فرهنگی عمل می‌کنند و به تبلیغ و تربیت جوانان می‌پردازند. استان خوزستان از نظر شاخص‌های آموزش و پرورش در رده‌های پایین کشور است، لذا انتظار استقبال از این مراکز نداشته باشیم».

خلاصه اظهارات مدیر حوزه های علمیه (با مدرک تحصیلی دکتری): در آموزش و پرورش استان خوزستان باید تحول اساسی صورت گیرد. وقتی می‌بینیم در جاهایی دانش‌آموزان تحت تأثیر معلم خود که تفکرات وهابیت در او وجود دارد یا نبود معلمان دلسوز و انقلابی که باعث شده کیفیت تدریس و تربیت نیروی انسانی در سطح پایینی قرار گیرد و باعث می‌شود زمینه برای گسترش تفکرات وهابی هموار شود. در مناطق محروم تعداد مدارس هم ضعیف است».

جدول ۴. فراوانی مقوله‌های فرعی از مقوله اصلی برنامه‌های عقیدتی شبکه ماهواره‌ای وصال

مقوله اصلی	مقوله‌های فرعی	فراوانی	درصد
برنامه‌های عقیدتی شبکه ماهواره‌ای وصال حق	جذابیت برنامه‌ها	۲۵	۲۹٫۷۶٪
	الگوبرداری افراد تغییر مذهب داده از شبکه	۲۲	۲۶٫۲٪
	رویکرد برنامه‌ها	۲۱	۲۵٪
	کیفیت و سهولت دسترسی به برنامه‌ها	۱۶	۱۹٫۰۴٪
جمع		۸۴	۱۰۰٪

همان‌گونه که مشاهده می‌شود، شبکه ماهواره‌ای وصال حق توانسته با بهره‌گیری از ظرفیت رسانه‌ای، نسبت به بالابردن جذابیت برنامه‌های خود به گونه‌ای اقدام کند که بر اساس نظر کارشناسان و متخصصان صاحب‌نظر، افراد تغییر مذهب داده در خوزستان با ۲۹,۷۶ درصدی به خاطر جذابیت برنامه‌های این شبکه، به ماهواره وصال حق روی آورده که همین امر موجبات الگوبرداری ۲۶,۲ درصدی افراد از این شبکه شده است. برخی از نظرات خبرگان در خصوص نقش مقوله برنامه‌های عقیدتی شبکه ماهواره‌ای وصال حق و تأثیر آن بر تغییر مذهب در خوزستان به شرح زیر است.

خلاصه اظهارات دبیر آموزش و پرورش (با مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد): «این شبکه، از شبکه‌های فعال تبلیغ وهابیت است و ۱۰۰ درصد بودجه خود را از عربستان و کویت و بعضاً برخی دیگر از کشورهای حاشیه خلیج فارس تأمین می‌کند و در طول شبانه‌روز فعال است و توانسته با تطمیع و صرف هزینه‌های کلان برای افراد، باعث تغییر در مذهب این افراد شده و همین افراد به عنوان مبلغین عربستان، شروع به ترویج این فرقه ضاله در منطقه و شست‌وشوی فکری در جوانان خواهند شد. بیشتر افرادی که تغییر مذهب داده‌اند، با این شبکه در ارتباط هستند. جوانان و هدایت افراد تطمیع‌شده جهت جذب و بکارگیری این افراد در راستای مقاصد خود است». خلاصه اظهارات مسئول دارالقرآن (با مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد): «شبکه ماهواره‌ای وصال حق در راستای نحوه پوشش افراد این‌گونه عمل می‌کند که افراد باید دارای این ویژگی‌ها باشند: پوشیدن لباس عربی کوتاه سفید به همراه عبا، چفیه و اعقال (نوعی چفیه قرمز است). یعنی اینکه این افراد با الگوبرداری از این شبکه که معمولاً افراد را خوش‌لباس و مطابق با سنت پیامبر معرفی می‌کنند (ریش بلند و سبیل کوتاه)».

خلاصه اظهارات نفر سوم از واحد فرهنگی شهرداری (با مدرک تحصیلی کارشناسی): «رفتار هر فرد از اعتقادات او سرچشمه می‌گیرد. فرد متناسب با اعتقادات منسوخ آنها، رفتارشان نیز تغییر می‌کند. با توجه به تبلیغات گسترده علیه نظام و مذهب، فعالیت‌های زیرپوستی و نامحسوس این شبکه و شبکه‌های مشابه بسیار خطرناک احساس می‌شود. این افراد به‌منظور جبران نواقص خود از رفتار این شبکه‌ها الگو گرفته و خود را متناسب با آن شبکه وفق می‌دهند و آرایش محاسن خود را طبق روش آنها انجام می‌دهند. یعنی در این زمینه، نوعی فرهنگ و الگوپذیری را به صورت نامحسوس به این افراد به مرور زمان القاء می‌کنند؛ به طوری که اگر فرد خود را با نحوه پوشش آن شبکه وفق دهد، نوعی پیشرفت و ترقی برای خود محسوب می‌کند». خلاصه اظهارات

طلبه (با مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد): «شبکه ماهواره‌ای وصال، شبکه منحرفی است که کار اصلی آن شبهه‌افکنی در بین مسلمانان است و بیشتر مباحثی که مطرح می‌کند، مربوط می‌شود به آیات قرآن و همچنین، احادیث جعلی را نیز ترویج می‌دهد و از طرفی با مظلوم‌نمایی و ایجاد تردید در بینندگان، کارها و برنامه‌های‌شان را پیاده می‌کنند».

خلاصه اظهارات کارمند بخش فرهنگی اداره اوقاف (با مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد): «با کمک‌های مالی وهابیون، شبکه‌های ماهواره‌ای علیه جمهوری اسلامی ایران با هدف حمله به تشیع راه‌اندازی شده است. شبکه وصال هم از این جمله است که در قالب شبکه مذهبی در برنامه‌های خود به صورت مداوم به مردم ایران توهین می‌کند و با تمسخر قوانین الهی، قصد تشویش اذهان و ایجاد شبهه در بین مردم ایران را دارد و بر این اساس هستند که ثابت کنند شیعه، مذهب فارسی‌زبان است. اهداف اصلی آن تضعیف و نابودی باورهای شیعی و ایجاد تفرقه در میان امت واحده و جدایی میان مذهب است».

جدول ۵. توزیع فراوانی و درصدی مقوله‌های فرعی از مقوله اصلی عوامل اقتصادی

مقوله اصلی	مقوله‌های فرعی	فراوانی	درصد
عوامل اقتصادی	توسعه نامتوازن خوزستان	۲۲	٪۴۵,۸۳
	بیکاری	۱۴	٪۲۹,۱۶
	فقر	۱۲	٪۲۵
جمع		۴۸	٪۱۰۰

با توجه به نظر متخصصان و کارشناسان آشنا به موضوع تحقیق که بخشی از نتایج آن در جدول ۵ قابل مشاهده است، توسعه نامتوازن خوزستان با ۴۵,۸۳ درصد، عامل بیکاری با ۲۹,۱۶ درصد و عامل فقر اقتصادی با ۲۵ درصد از جمله علل اقتصادی گرایش افراد به تغییر هویت مذهبی معرفی شده‌اند. برخی از نظرات خبرگان در خصوص نقش مقوله عوامل اقتصادی و تأثیر آن بر تغییر مذهب در استان خوزستان در ادامه می‌آید.

خلاصه اظهارات شخص فرهنگی با مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد: «با توجه به منابع غنی نفت، پتروشیمی و گاز و مدیریت ملی این منابع در سطح کشور، خوزستان نسبت به میزبانی و آسیب‌رسانی محیطی و زیستی بهره‌برداری کمتری شده است. همچنین، با توجه به آثار جنگ در شهرهای آبادان و خرمشهر، انتظار می‌رود که دولت‌ها توجه به مسائل عمرانی و زیرساختی را

مورد نظر داشته باشند که متأسفانه تاکنون محقق نشده است». خلاصه اظهارات کارشناس واحد فرهنگی شهرداری (با مدرک تحصیلی کارشناسی): «هیچ‌گونه هماهنگی بین منابع خوزستان با توسعه آن وجود نداشته است. خوزستان به‌عنوان مهم‌ترین استان از حیث تامین انرژی کشور بوده که علاوه بر آن مزیت‌های اقتصادی و موقعیت جغرافیایی آن بر اهمیت آن افزوده است. متأسفانه مردم این استان آن‌گونه که باید از مواهب و امتیازات آن بهره‌برداری کنند، تاکنون به نحو احسن موفق به این امر نشده‌اند و این موضوع باعث ایجاد نارضایتی و تغییر در تفکر این افراد شده است».

خلاصه اظهارات دبیر آموزش و پرورش (با مدرک تحصیلی لیسانس): «چند عامل مهم و اساسی که موجب تغییر مذهب در استان می‌شود، را باید مورد توجه قرار داد که مهم‌ترین آن، بیکاری افراد به ویژه جوانان در ردهای سنی ۲۰ تا ۳۵ سال است». خلاصه اظهارات امام جماعت مسجد (با مدرک تحصیلی درس خارج): «تغییر مذهب در خوزستان که به صورت یک دفعه‌ای ایجاد نشده است. وقتی که می‌بینند از سوی حاکمیت در جهت رفع مشکلات مثل فقر و بیکاری، کاری صورت نمی‌گیرد، بعدها به‌صورت عقده در می‌آید که باعث می‌شود فرد انتقام بگیرد و فکر کند که وهابی شدن بهترین کار است؛ که برخی به‌صورت لجاجت و برخی به‌صورت عقیده خودش را نشان می‌دهد».

جدول ۶. توزیع فراوانی و درصدی مقوله‌های فرعی از مقوله اصلی عوامل اجتماعی

مقوله اصلی	مقوله‌های فرعی	فراوانی	درصد
عوامل اجتماعی	تبعیض و محرومیت	۲۵	۵۹,۵۲٪
	حاشیه نشینی	۱۷	۴۰,۴۸٪
جمع		۴۲	۱۰۰٪

بر اساس نظرات خبرگانی که با ایشان مصاحبه صورت گرفت، عوامل تبعیض و محرومیت با ۵۹,۵۲ درصد و حاشیه‌نشینی با ۴۰,۴۸ درصد، به‌عنوان مهم‌ترین عوامل اجتماعی موثر بر تغییر مذهب در بین شهروندان خوزستانی معرفی شده‌اند.

برخی از نظرات خبرگان در خصوص نقش عوامل اجتماعی موثر بر تغییر مذهب در خوزستان به شکل زیر است.

خلاصه اظهارات مدیر حوزه علمیه با مدرک تحصیلی دکتری: «یکی از آسیب‌ها یا چالش‌های موجود استان خوزستان تبعیضاتی است که بعضاً در درون استان و برخی دیگر از طرف دولت‌ها اتفاق می‌افتد. با وجود کثرت سفرها در کشور، فضای مجازی و مقایسه خود با دیگر شهرهای کشور و بعضاً کشورهای خلیج فارس و دیدن نابرابری‌ها با وجود توانمندی‌های بی‌شمار استان، تبعیض خود را نشان داده است. یکی از مصادیق تبعیض، استخدام در شرکت‌ها و کارخانجات است که به صورت قومی درآمده یا استخدام غیربومی با توجه به وجود نیروی انسانی متخصص بومی». خلاصه اظهارات کارمند سازمان تبلیغات اسلامی (با مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد): «یارگیری جریان وهابیت در خوزستان بیشتر از مناطق حاشیه‌ای که بیشتر با مشکلات عمرانی، خدماتی و فعالیت‌های فرهنگی و مذهبی روبرو است، صورت می‌گیرد». خلاصه اظهارات دبیر آموزش و پرورش (با مدرک تحصیلی لیسانس): «به نظر بنده، تبعیض کلیدواژه نفوذ و تحریک قومیت‌ها برای خرابکاری در سطح استان است. ولی باندبازی و یارگیری به‌خاطر انتخابات و تقسیم قدرت و حفظ مناصب اداری متأسفانه در سطح ادارات خدمات‌رسان به مردم وجود دارد؛ که این موضوع نقش اساسی در شکل‌گیری و به وجود آمدن این جریان‌ها دارد».

خلاصه اظهارات طلبه‌ای با مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد: «تبعیض در استان متأسفانه به فرهنگی در بین مسئولان تبدیل شده است؛ مانند کم‌کاری در خدمات‌دهی به مناطق عرب‌نشین. مدیران بر اساس سلائق و شیوه مورد پسند خود عمل و استخدام و انتصاب می‌نمایند. البته در توجیه کار خود می‌گویند بهتر می‌توانم با این فرد کار کنم؛ که معمولاً نگاه قومی به مسایل دارند. بنابراین، یکی از چالش‌های استان خوزستان همین نگاه و برداشت‌های قومی و قبیله‌ای است که پیشرفت استان را به تأخیر انداخته است».

جدول ۷. توزیع فراوانی و درصدی مقوله‌های فرعی از مقوله اصلی عوامل سیاسی

مقوله اصلی	مقوله‌های فرعی	فراوانی	درصد
عوامل سیاسی	حمایت‌های مادی و معنوی سایر کشور	۱۶	۷۶٫۲٪
	رویکرد سیاسی ادوار مختلف دولت‌ها در داخل کشور	۵	۲۳٫۸٪
	جمع	۲۱	۱۰۰٪

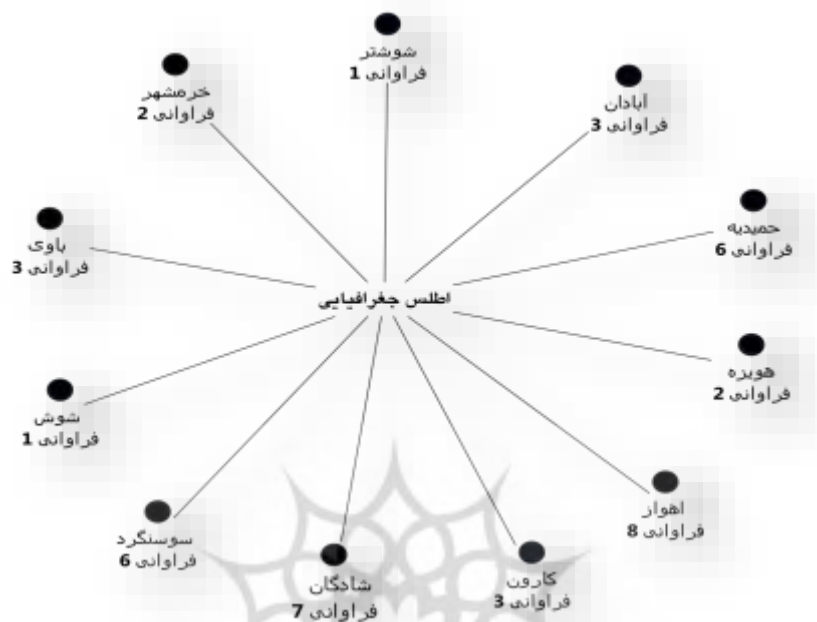
بر اساس نظرات کارشناسان و متخصصان آشنا به موضوع، حمایت مادی و معنوی کشورهای حوزه خلیج فارس (به‌ویژه عربستان سعودی) با ۷۶,۲ درصد و رویکرد سیاسی دولت‌ها در ادوار مختلف در داخل کشور با ۲۳,۸ درصد به عنوان مهم‌ترین عوامل سیاسی موثر در تغییر مذهب در خوزستان معرفی شده‌اند.

برخی از نظرات خبرگان در خصوص نقش مقوله عوامل سیاسی و تأثیر آن بر تغییر مذهب در خوزستان به شرح زیر است.

خلاصه اظهارات دبیر آموزش و پرورش با مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد: «سرمایه‌گذاری فراوان و گسترده کشورهای حاشیه خلیج فارس که در رأس آنان عربستان سعودی قرار دارد؛ که با استفاده از تبلیغات ماهواره‌ای مختلف و ایجاد شبکه‌های ترویج فرقه‌های ضاله و انحرافی و ایجاد شبهات متعدد در مسائل مذهبی و دینی سعی در به انحراف کشیدن افراد را دارند». خلاصه اظهارات طلبه‌ای با مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد: «فعالیت و تبلیغ گسترده گروه‌های جهادی وهابی وابسته به کشورهای عربی منطقه که در رأس آنها عربستان سعودی است و صرف هزینه‌های گزاف برای این منظور».

جدول ۸. توزیع فراوانی و درصدی مقوله‌های فرعی از مقوله اصلی اطلس جغرافیایی افراد

مقوله اصلی	مقوله‌های فرعی	فراوانی	درصد
اطلس جغرافیایی افراد تغییر مذهب داده در خوزستان	اهواز	۸	۲۲,۲۲٪
	شادگان	۷	۱۹,۴۴٪
	سوسنگرد	۶	۱۶,۶۷٪
	کارون	۳	۸,۳۳٪
	آبادان	۳	۸,۳۳٪
	باوی	۳	۸,۳۳٪
	خرمشهر	۲	۵,۵۶٪
	هویزه	۲	۵,۵۶٪
	شوشتر	۱	۲,۷۷٪
	شوش	۱	۲,۷۷٪
جمع		۳۶	۱۰۰٪

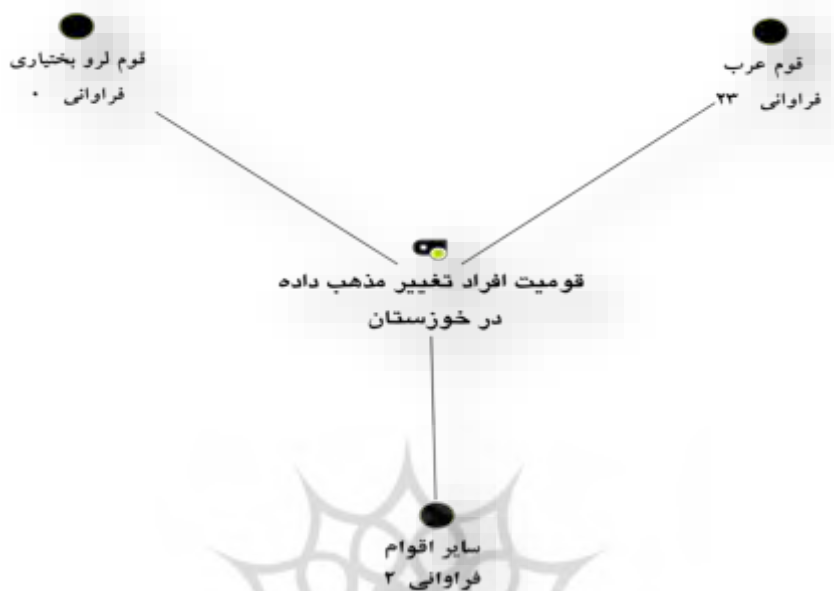

نمودار ۶. فراوانی مقوله‌های فرعی از مقوله اصلی اطلس جغرافیایی افراد تغییر مذهب

بر اساس جدول ۸ و نمودار ۶ می‌توان نتیجه گرفت که پدیده نوظهور تغییر مذهب در بیشتر شهرهای عرب‌نشین خوزستان موضوعیت پیدا کرده و لازم است در این مورد تمهیدات لازم اتخاذ شود.

جدول ۹. نمودار فراوانی و درصدی مقوله‌های فرعی از مقوله اصلی قومیت افراد تغییر مذهب داده

مقوله اصلی	مقوله‌های فرعی	فراوانی	درصد
قومیت افراد	قوم عرب	۲۳	۹۲٪
	غیرعرب	۲	۸٪
جمع		۲۵	۱۰۰٪

نمودار ۷. فراوانی مقوله‌های فرعی از مقوله اصلی قومیت افراد تغییر مذهب داده

براساس داده‌های استخراج‌شده در جدول شماره ۹ و نمودار ۷ می‌توان نتیجه گرفت که احتمال سرایت تغییر مذهب به سایر اقوام در خوزستان متصور است.

جدول ۱۰. توزیع فراوانی و درصدی مقوله‌های فرعی از مقوله اصلی منابع اطلاعاتی افراد

مقوله اصلی	مقوله‌های فرعی	فراوانی	درصد
منابع اطلاعاتی افراد	شبکه‌های ماهواره	۲۴	۴۲٫۸۶٪
	فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی	۱۸	۳۲٫۱۴٪
	دوستان/همکاران	۱۴	۲۵٪
جمع		۵۶	۱۰۰٪

برخی از نظرات خبرگان در خصوص مقوله منابع اطلاعاتی افراد تغییر مذهب داده، در ادامه آمده است.

خلاصه اظهارات دبیر آموزش و پرورش با مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد: «این افراد تغییر مذهب داده، معمولاً اطلاعات خودشان از سه طریق به دست می‌آورند: ۱. ارتباط با افرادی که وهابی شده‌اند و ارتباط داشتن با این افراد از طریق برگزاری جلسات در منازل و بیرون منازل یا شبانه در حواشی شهر که شامل جنگل‌های اهواز و منطقه کوی ملاشیه که جایگاه اصلی آنها است (این جلسات در ابتدا به عنوان مراحل اولیه گرایش این افراد و منحرف کردن و خط‌دهی به آنهاست)؛ ۲. از طریق شبکه‌های ماهواره‌ای وصال، کلمه، الاحواز و... یعنی مشاهده پیوسته و مداوم شبکه‌های مربوط به سفلی‌ها و وهابیت؛ ۳. از طریق فضای مجازی در گروه‌های تلگرامی، واتساپ و اینستاگرام نیز فعالیت می‌کنند و اطلاعات مورد نیاز خود را کسب می‌کنند». خلاصه اظهارات مسئول دارالقرآن (با مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد): «۱. اطلاع‌رسانی عوامل داخلی و نفوذی این جریان در منطقه؛ ۲. برگزاری و تشکیل حلقه‌های قرآنی: که در این قالب، افراد سست‌ایمان را جذب و به مرور زمان، اعتقادات و باورهای خود را به آنان دیکته می‌کنند؛ ۳. گروه‌های مجازی (به‌ویژه اینستاگرام): ابتدا از طریق عضویت در گروه‌های به‌ظاهر مذهبی قرار می‌گیرند و در حین مباحث فی‌مابین اعضاء دچار شک و تغییر در اعتقاد می‌شوند؛ و ۴. شبکه‌های ماهواره: افراد از طریق دین و شنیدن مناظرات به ظاهر علمی و شباهات مطرح‌شده در شبکه‌های نظیر وصال، دچار تشکیک در اعتقادات می‌شوند و به مرور اعتقادات سابق خود را فراموش می‌کنند».

جدول ۱۱. توزیع فراوانی و درصدی مقوله‌های فرعی از مقوله اصلی اکتشاف آمار افراد

مقوله اصلی	مقوله‌های فرعی	فراوانی	درصد
اکتشاف آمار	زیر ۵۰۰۰ نفر	۴	۱۸,۲٪
	بین ۵۰۰۰ نفر تا ۱۰۰۰۰ نفر	۷	۳۲٪
	بین ۱۰۰۰۰ نفر تا ۱۵۰۰۰ نفر	۴	۱۸,۲٪
	بین ۱۵۰۰۰ نفر تا ۲۰۰۰۰ نفر	۵	۲۲,۷۲٪
	۲۰۰۰۰ نفر به بالا	۲	۹٪
جمع		۲۲	۱۰۰٪

از جدول ۱۱ می‌توان چنین استنباط کرد که آمار دقیق، متقن و رسمی از میزان گرایش و تغییر مذهب در خوزستان وجود ندارد، ولی با توجه داده‌های جمع‌آوری شده، می‌توان برآورد تقریبی بین ۵۰۰۰ تا ۱۰۰۰۰ نفری داشته باشیم؛ هرچند بین بالاترین نرخ و پایین‌ترین نرخ گرایش افراد به وهابیت در خوزستان، معمولاً اختلاف نظرهای مختلفی وجود دارد.

نتیجه گیری

جریان ضدشیعی هنوز آشنایی درستی با اصل مذهب تشیع نداشته و از طریق برخی فرافکنی‌ها و برداشت‌های نادرست و سلیقه‌ای از تاریخ و احادیث و دست‌آویز قراردادن برخی انحرافات سعی دارد چهره مذهب شیعه را تخریب کرده؛ که هدف اصلی آنها ضربه‌زدن به حکومت اسلامی ایران است و برایشان چیز دیگری مهم نبوده و سعی دارند با تشویش افکار عمومی، مقاصد خود را دنبال کنند. بر اساس بررسی‌ها، تغییرات هویت مذهبی در سال‌های اخیر در استان خوزستان، رشد و نمود قابل توجه و تأمل‌برانگیزی داشته است. از نظر گونه‌شناسی، علل و عوامل شکل‌گیری این پدیده نوظهور را می‌توان به دو دسته کلان تقسیم کرد: ۱. عوامل زمینه‌ای: این دسته از عوامل، زمینه‌ساز ایجاد آسیب‌هایی مانند بیکاری، فقر، عدم آمایش سرزمین، نیازهای فزاینده، ضعف انتقال آموزه‌های دینی، مهاجرت‌های روستاییان به شهر، رشد حاشیه‌نشینی‌ها، رشد کلان‌شهرها، ایجاد فاصله طبقاتی، احساس بی‌عدالتی، نابرابری و تبعیض، تضعیف نقش و جایگاه خانواده، ضعف‌های مهارتی نسل‌های جدید، ضعف و ناکارآمدی الگوهای مدیریت فرهنگی و کیفیت عملکرد نهادهای اثرگذار از جمله ناهماهنگی در ساختارهای رسمی، گسستگی ارتباطی بین خانواده، مدرسه، مسجد، رسانه و ضعف فرایندهای پیش‌گیری، اتکا بیش از حد به روش‌های کنترلی و قضایی و فقدان بهره‌مندی از الگوی راهبردی می‌شود؛ ۲. عوامل مداخله‌ای: این دسته از عوامل نیز شامل نقش و تأثیر معاندین اعم از بیگانگان و جریان‌های معارض در ایجاد و دامن زدن به این پدیده مانند جریان‌سازی فرهنگی، جنگ رسانه‌ای، توسعه شبکه‌های اجتماعی در فضای مجازی، عملیات روانی در فضای مجازی، آموزش مقاومت اجتماعی و مدنی می‌شود.

مهم‌ترین آسیب‌های شناسایی شده پدیده تغییر مذهب در خوزستان به این شرح هستند: ۱. مقوله بازگشت به سلفیت، افزایش تعداد افراد گرایش یافته به وهابیت را متصور و بسیار محتمل کرده است. بنابراین، متعاقب افزایش نرخ تغییر مذهب، اقدامات خرابکارانه عملیاتی و تبلیغی در خوزستان نیز افزایش خواهد یافت. شاخصه‌های امنیتی در سطح استان، موجب نابسامان شدن وضعیت شاخص‌های امنیت اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی شده که این امر موجب رشد مهاجرت نخبگان و متخصصان از استان و به تعبیری فرار سرمایه‌ها از استان مرزی و استراتژیک خوزستان

خواهد شد؛ ۲. امکان بهره‌برداری و سوء‌استفاده جریان‌ها و گروه‌های تجزیه طلب از گرایش یافتگان به وهابیت در استان و انجام تحریکات با هدف ایجاد تنش‌های قومی با دامن‌زدن به سطح تبعیضات، نارسایی‌ها و... در نهایت ایجاد درگیری توده مردم با نظام به صورت جدی متصور است (نمونه آن اغتشاشات سال ۸۴ به بعد آن در خوزستان است)؛ ۳. امکان بهره‌برداری و سوء‌استفاده‌ی جریانات و گروه‌های تکفیری و تروریستی (امثال داعش) در اقدامات ایذایی و خرابکارانه از گرایش یافتگان به وهابیت در خوزستان و سایر مناطق حساس کشور، متصور و بسیار محتمل است؛ چون بر اساس مصاحبه خانواده عوامل حادثه تروریستی ۳۱ شهریورماه ۱۳۹۷ در اهواز^۱ در صدا و سیما^۱ ملی (قسمت بدون تعارف برنامه خبری ۲۰:۳۰) فرزندان ایشان در ابتدا تغییر مذهب به وهابیت داده و سپس جذب گروه‌های تروریستی شده و این جنایت را انجام داده‌اند؛ ۴. شیوع گرایش به وهابیت در خوزستان، می‌تواند زمینه‌ساز کم‌رنگ‌شدن اعتقادات، باورها و ارزش‌های شیعی در میان مردم ولایتمدار خوزستان را فراهم کند؛ ۵. تبلیغ سوء علیه جمهوری اسلامی ایران و نشان دادن خطر قدرت‌یابی تشیع و نظام جمهوری اسلامی در راستای تعمیق اختلاف بین شیعه و سنی با هدف جلوگیری از ایجاد یکپارچگی و انسجام اسلامی مسلمانان و تشکیل امت واحده اسلامی؛ ۶. در کنار عدم برخورداری از امکانات رفاهی در بیشتر مناطق استان، قیاس‌های عقلی یا مع‌الفارق وضعیت زندگی خود از سوی برخی از شهروندان استان با میزان رفاه و آسایش سایر اعراب در حکومت‌های سنی‌نشین کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس، مقدمات اولیه و زمینه‌های اثرگذاری را که معطوف به واکاوی «حکومت و مذهب» است، را در ذهن آنان فراهم می‌آورد؛ و ۷. گسترش نقد، تحریف عقاید و کتب شیعه و تاریخ اسلام با ارتباط دادن ضعف‌های مدیریتی به ضعف مذهب شیعه و ازسوی دیگر، گسترش تفکر وهابیت به عنوان فرقه ناجیه در دنیای اسلام.

بر اساس نتایج پژوهش و مشاهدات عینی محقق مبتنی بر شرایط میدانی، اگر اقدامات لازم در سطح ستادی کشور و خوزستان در راستای کنترل و مهار این جریان صورت نگیرد، پدیده نوظهور

۱. در عملیات تروریستی ۳۱ شهریورماه ۱۳۹۷ در رژه نیروهای مسلح که به مناسبت بزرگداشت هفته دفاع مقدس در اهواز برگزار شد، پنج عامل تروریستی بومی استان خوزستان که تغییر مذهب داده و وهابی شده بودند، در اقدامی تروریستی و وحشیانه با به رگبار بستن جمعیت انسانی، منجر به شهادت بیش از ۲۵ نظامی و غیرنظامی شدند.

تغییر مذهب در خوزستان با روند و نرخ بالاتری، در مناطق محروم استان، شیوع بیشتری پیدا خواهد کرد. سناریوهای محتمل درباره آینده این جریان به این شرح است: ۱. تغییر فاز از گروه‌های سنی بالا به جذب و یارگیری از جوانان، نوجوانان؛ بر اساس مشاهدات عینی محقق و اظهارات حجم نمونه تحقیق، کاهش سن ابتلاء به این پدیده نوظهور در بین شهروندان خوزستانی، هشدار جدی و قابل تأمل برای سلامت اعتقادی آینده جوانان و نوجوانان شیعی مناطق حاشیه و محروم خوزستان خواهد بود؛ ۲. تغییر فاز از گرایش افراد به وهابیت از جنس مذکر به جنس مونث و تبعات بسیار مخرب این پدیده در فرزندان خانواده‌های وهابی‌مسلك به عنوان دومین احتمال خواهد بود؛ ۳. احتمال تغییر فاز توده‌ای به فاز نخبگی؛ بر اساس بررسی صورت‌گرفته، درصد قابل توجهی از افراد تغییر مذهب داده تا کنون، از سطح سواد بالایی برخوردار نیستند. بنابراین، تغییر فاز به سطح خبرگی و تحصیل‌کردگان نیز زنگ خطر جدی محسوب می‌شود؛ ۴. تغییر فاز از رویکرد پنهانی به آشکار و استفاده از اجتماعات مانند عروسی‌ها، عزداری، مسابقات و... برای ابزار وجود؛ و ۵. تغییر فاز از قوم عرب به سایر اقوام در استان؛ ۶. ارتباط‌گیری افراد تغییر مذهب داده این منطقه از کشور با افراد مشابه در مناطق دیگر کشور.

مهم‌ترین نتایج پژوهش، بر اساس نظرات کارشناسان و متخصصان آشنا به موضوع تغییر مذهب در خوزستان، به این شرح است: ۱. به ترتیب عوامل فرهنگی، عوامل اقتصادی، عوامل اجتماعی و عوامل سیاسی بیشترین نقش را در تغییر مذهب در خوزستان دارند؛ ۲. در عوامل فرهنگی موثر، ضعف کارکردی رسانه ملی (شبکه‌های سراسری و شبکه خوزستان)، ضعف کارکردی مراکز فرهنگی (مساجد و کانون‌های فرهنگی) و ضعف کارکردی سیستم آموزشی از موثرترین علت‌های گرایش به تغییر مذهب در خوزستان هستند؛ توسعه نامتوازن خوزستان، بیکاری و فقر اقتصادی از جمله علل اقتصادی گرایش افراد به تغییر هویت مذهبی معرفی شده‌اند؛ ۳. عوامل تبعیض و محرومیت و حاشیه‌نشینی به‌عنوان مهم‌ترین عوامل اجتماعی موثر بر تغییر مذهب در بین شهروندان خوزستانی معرفی شده‌اند؛ و ۴. حمایت مادی و معنوی کشورهای حوزه خلیج فارس (به‌ویژه عربستان سعودی) و رویکرد سیاسی دولت‌ها در ادوار گذشته به عنوان مهم‌ترین عوامل سیاسی موثر در تغییر مذهب در خوزستان معرفی شدند.

منابع

- اشرفی، ابوالفضل (۱۳۷۷) *بی‌هویتی اجتماعی و گرایش به غرب، بررسی عوامل اجتماعی فرهنگی مؤثر بر گرایش نوجوانان به الگوهای فرهنگ غربی (رپ و هوی متال) در تهران*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی.
- اکوانی، سیدمحمدالله (۱۳۸۷) گرایش به هویت ملی و قومی در عرب‌های خوزستان، *فصلنامه مطالعات ملی*، شماره ۳۶، ایزدی، مهشید و کبری قاسمی (۱۳۹۰) تاثیر استفاده از شبکه اطلاعات جهانی بر هویت دینی و ملی دانش‌آموزان، *اطلاع‌رسانی و کتابداری*، کتاب ماه علوم اجتماعی، شماره ۳.
- جعفری ولدانی، اصغر (۱۳۹۰) هویت ایرانی خوزستان در گستره تاریخ، *فصلنامه مطالعات ملی*، شماره ۳۵، خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۵) سخنرانی در حضور مردم خوزستان در استادپوم تختی اهواز.
- چیت‌ساز قمی، محمدجواد (۱۳۸۳) *گسست نسلی در ایران: افسانه یا واقعیت*، تهران: جهاد دانشگاهی.
- رفیعی فنود، محمدحسین (۱۳۸۱) *آن سوی جهانی‌سازی*، تهران: انتشارات صمدیه.
- رفیعی، نسترن، فتاحی، سجاد، دکامین، مجید، رفسنجانی‌نژاد، سیما، تقی‌زادگان، معصومه، جلیلی، محدثه، قنوتی، نسرین، خوشدلی، فاطمه (۱۳۹۶) *مسأله‌شناسی راهبردی توسعه در استان خوزستان*، تهران: مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری.
- سالنامه آماری کشور، *سرشماری عمومی نفوس و مسکن* (۱۳۹۶) تهران: مرکز آمار ایران.
- سالنامه آماری کشور، *سرشماری عمومی نفوس و مسکن* (۱۳۶۷) تهران: مرکز آمار ایران.
- سیادت، موسی (۱۳۷۴) *تاریخ و جغرافیای عرب خوزستان*، تهران: نشر آرزو.
- قیم، عبدالنبی (۱۳۸۰) *نگاهی جامعه‌شناختی به زندگی و فرهنگ مردم عرب خوزستان*، *فصلنامه مطالعات ملی*، شماره ۷.
- گودرزی، حسین (۱۳۸۷) *کارکرد هویت بخش مذهب شیعه در دوره صفویه*، *فصلنامه مطالعات ملی*، سال نهم، شماره ۴.
- مهاجری، علیرضا (۱۳۸۶) *مبانی روش تحقیق*، تهران: چاپار.
- هاشمی‌نژاد، سیدمحمدجواد و همکاران (۱۳۹۱) *پان‌عرب‌سیم و تجزیه‌طلبی، راه‌نما: ماهنامه مطالعات بین‌المللی تروریسم*، سال دوم، شماره هشتم.

- Furrow, J.L., King, P.E. & White, K. (2004) "Religion and Positive Youth Development: Identity, Meaning, and Prosocial Concerns", **Applied Developmental Science**, No. 8.
- Seul, J.R. (1999) "Religion, Identity and Integration Conflict", **Psychological Issues**, Vol. 36, No. 5.

